Materiallar to’plami · Conference Proceedings

TIL, TARJIMA VA TA’LIM: GLOBAL KOMMUNIKATSIYA VA RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA YANGI YONDASHUVLAR

03 October 2026

UDK 811.112.2

ZAMONAVIY LINGVISTIKA VA GLOBAL KOMMUNIKATSIYA

Nemis Va O’zbek bayram an’analarida milliy o’zlikning tildagi reprezentatsiya. Qiyosiy tahlil

Nozimaxon Zuxriddin qizi Yunusaliyeva*

Farg’ona davlat universiteti

✉ nozimaxon57@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘zbek va nemis xalqlarining bayram leksikasi milliy o‘zlikni (identitetni) ifodalovchi muhim til vositasi sifatida qiyosiy jihatdan o‘rganilgan. Tadqiqotning bosh maqsadi - tantanalarga oid so‘z va iboralar orqali xalqlarning tarixiy xotirasi, qadriyatlari hamda ijtimoiy ongida aks etgan milliy xususiyatlarini aniqlashdan iborat. Izlanish davomida qiyosiy-lingvistik va lingvokulturologik metodlardan foydalanildi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek bayram leksikasida jamoaviylik, an’analar va ma’naviy yaqinlik ustuvor bo‘lsa, nemis xalqi bayram atamalarida tartib-intizom, an’naviylik hamda ijtimoiy mas’uliyat tushunchalari yetakchilik qiladi. Maqolaning xulosalari tillarni o‘rganish va madaniyatlararo muloqot sohalari uchun muhim amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar

milliy identitet, bayram leksikasi, o‘zlikni anglash, madaniy muhit, o‘zbek va nemis tillari, qiyosiy lingvistika.

DOI: 10.5281/zenodo.23278654

KIRISH

Milliy identitet va til o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik lingvistika, lingvokulturologiya va madaniyatshunoslik sohalarida uzoq yillardan beri tadqiq qilinib kelmoqda. Til nafaqat ma’lumot almashish vositasi, balki xalqning tarixiy xotirasi, madaniy qadriyatlari, an’analari va ijtimoiy tajribasining eng muhim aks etish vositasidir. Bayramlar har bir xalqning madaniy merosi va jamoaviy ongini namoyon etuvchi muhim fenomen sifatida ahamiyatga ega bo‘lib, milliy identitetning shakllanishida bevosita rol o‘ynaydi. Bayramlarga oid leksik birliklar orqali xalqning ruhiyati, qadriyatlari, ijtimoiy tartib-intizomi va an’anaviy qadriyatlarining til orqali ifodalanishini aniqlash va tahlil qilish lingvistik, madaniy va psixologik tadqiqotlar uchun dolzarb mavzu hisoblanadi.

O‘zbek va nemis madaniyatlarida bayramlar nafaqat diniy yoki milliy an’analarni ifodalaydi, balki jamiyatning turli qatlamlarida qadriyatlar, odatlar va ijtimoiy normativlarning til orqali aks etishini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek bayram leksikasida jamoaviylik, an’ana va ruhiy yaqinlik kabi tushunchalar ustun bo‘lsa, nemis bayram leksikasida tartib-intizom, an’anaviylik va ijtimoiy mas’uliyat kabi qadriyatlar ko‘proq namoyon bo‘ladi. Shu tariqa, ikki xalq madaniyati va til ifodasi o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni tahlil qilish orqali milliy identitetning lingvistik va madaniy mexanizmini chuqurroq tushunish mumkin.

Ushbu tadqiqot o‘zbek va nemis bayramlariga oid leksik birliklarni qiyosiy tahlil qilish orqali milliy identitetning til orqali ifodalanish xususiyatlarini o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida qiyosiy-lingvistik, semantik va lingvokulturologik tahlil usullaridan foydalangan holda, bayram leksikasining semantik, frazeologik va madaniy xususiyatlari aniqlanadi, til ifodasi va madaniy kontekst o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik yoritiladi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari orqali o‘zbek va nemis bayram leksikasi o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni

aniqlash hamda milliy identitetning lingvistik ifodalanish mexanizmini umumlashtirilgan holda tushuntirish imkoniyati yaratiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

O‘zbek va nemis bayram leksikasiga oid tadqiqotlar lingvistik, madaniy, psixologik va ijtimoiy jihatlarni o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, soha olimlari tomonidan turli yondashuvlar asosida tadqiq etilgan. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bayram va unga oid leksik birliklar milliy identitetni shakllantirishda muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Strukturalistik yondashuvlar, xususan V. V.Ivanov va V. N. Toporovning ishlari, til va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni tadqiq qilishda metodologik poydevor sifatida xizmat qiladi[6]. Shu bilan birga, G.Hofstede va J. Hallning madaniyatshunoslik tadqiqotlari madaniy qadriyatlar, ijtimoiy normativlar va ularning til orqali ifodalanishini tushunishga imkon beradi[3,4].

O‘zbek tilshunoslaridan A. Qodirov, M. Yo‘ldoshev va boshqa olimlarning bayram leksikasi, frazeologiyasi va stilistik jihatlarni o‘rganishga oid ishlari tadqiqotning amaliy asosini yaratadi[9,11]. Nemis tilshunoslari H. Honig va D.N.Schmittning leksik-semantik, pragmatik va madaniy tahlillari esa qiyosiy tadqiqot uchun nazariy zaminni mustahkamlaydi[5,10]. Shu tarzda, ilgari olib borilgan tadqiqotlar bayram leksikasining lingvistik, madaniy va ijtimoiy funksiyalarini tahlil qilishda asosiy manba sifatida xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi qiyosiy-lingvistik, semantik va lingvokulturologik yondashuvlarga asoslanadi. Qiyoslash metodi orqali o‘zbek va nemis bayram leksikasi o‘rtasidagi farqlar va o‘xshashliklarni aniqlashga, shuningdek, ularning milliy identitet va madaniy qadriyatlarni aks ettirishdagi funksiyalarini o‘rganishga imkon beradi. Semantik tahlil yordamida bayram leksikasidagi asosiy ma’no komponentlari, metaforik va frazeologik birliklar, ularning ijtimoiy, psixologik va madaniy kontekstdagi ahamiyati aniqlanadi. Lingvokulturologik yondashuv esa bayram leksikasini madaniy kontekst bilan uzviy bog‘liq holda tahlil qilish imkonini beradi, bu orqali til birliklari orqali milliy qadriyatlar va ijtimoiy normativlarning qanday aks etishini aniqlash mumkin bo‘ladi.

Tadqiqot materiali sifatida o‘zbek va nemis bayramlariga oid keng qamrovli manbalar - adabiy asarlar, ensiklopedik lug‘atlar, zamonaviy matbuot nashrlari, ilmiy maqolalar va elektron korpus ma’lumotlari tanlandi. Tadqiqot jarayoni uch bosqichda amalga oshirildi: birinchi bosqichda tadqiqot adabiyotlari tizimli tarzda yig‘ildi va tahlil qilindi; ikkinchi bosqichda o‘zbek va nemis bayram leksikasi qiyosiy tarzda o‘rganilib, ularning madaniy va ijtimoiy kontekstdagi xususiyatlari aniqlab olindi; uchinchi bosqichda semantik, frazeologik va pragmatik tahlil yordamida leksik birliklarning milliy identitetni ifodalash xususiyatlari chuqur o‘rganildi.

Shu tarzda, metodologik yondashuv tadqiqotning ilmiy asosini mustahkamlab, o‘zbek va nemis bayram leksikasi orqali milliy identitetning til orqali ifodalanishini tizimli, keng qamrovli va multidisipliner tarzda o‘rganish imkonini yaratadi. Ushbu yondashuv nafaqat lingvistik va madaniy komponentlarni, balki ijtimoiy va psixologik jihatlarni ham hisobga olib, tadqiqot natijalarining amaliy va nazariy ahamiyatini oshiradi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari o‘zbek va nemis bayram leksikasining madaniy kontekstdagi semantik, frazeologik va pragmatik xususiyatlarini tizimli tarzda yoritib berdi. Tahlilga ko‘ra, o‘zbek bayram leksikasida jamoaviylik, an’ana, oilaviy qadriyatlar va ruhiy yaqinlik tushunchalari ustuvor bo‘lib, xalqning tarixiy va madaniy xotirasi, shuningdek, ijtimoiy hayotdagi birlashuv tuyg‘usini aks ettiradi. Masalan, “Navro‘z”, “Novruz muborak”, “Oilaviy bayram qilish” kabi iboralar nafaqat bayramni, balki oilaviy va jamoaviy qadriyatlarni ifodalaydi. Shu bilan birga, frazeologik birliklar, masalan, “Bayram kayfiyati”, “Xayrli kunlar tilayman”, “Do‘stlar bilan birga quvonchni baham ko‘rish” kabi ifodalar milliy ruhiyat va madaniy odatlarni o‘zida mujassamlashtiradi. Ushbu birliklar o‘zbek jamiyatida bayramlarning nafaqat rasmiy yoki diniy mazmunini, balki odamlar orasidagi iliqlik, hamjihatlik va o‘zaro mehr-muhabbatni mustahkamlashdagi funksiyasini ham aks ettiradi.

Nemis bayram leksikasida esa tartib-intizom, an’anaviylik va ijtimoiy mas’uliyat tushunchalari ko‘proq namoyon bo‘ladi. Masalan, “Weihnachten feiern” (Rojdestvo bayramini nishonlash), “Osterbräuche pflegen” (Pasxa an’analarini saqlash), “Frohe Feiertage wünschen” (Bayram bilan tabriklash) kabi iboralar bayramni nishonlashning an’anaviy tartibini, jamiyat oldidagi mas’uliyatni va madaniy qoidalarni aks ettiradi. Nemis frazeologik birliklari bayramlar davomida tartib-intizom va jamiyatdagi normativ qadriyatlarni mustahkam-

lashga xizmat qiladi, shuningdek, shaxsiy va ijtimoiy mas’uliyatni til orqali ifodalash vositasi sifatida ishlatiladi. Bu esa nemis madaniyatida bayramlarning tartib-intizom va jamiyat oldidagi majburiyatlar bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Qiyosiy tahlilga ko‘ra, o‘zbek va nemis bayram leksikasi o‘rtasida bir nechta asosiy o‘xshashlik va farqlar mavjud. O‘xshashlik shundaki, ikkala madaniyatda ham bayram leksikasi xalqning tarixiy xotirasi, ijtimoiy qadriyatlari va madaniy an’analarini ifodalaydi. Shu bilan birga, asosiy farq shundaki, o‘zbek leksikasida emotsional yaqinlik, ruhiy uyg‘unlik va jamoaviylik ustun bo‘lsa, nemis leksikasida tartib-intizom, an’anaviylik va ijtimoiy mas’uliyat qadriyatlari ustuvordir. Bu farqlar madaniy kontekst va ijtimoiy tuzilma bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, til birliklari orqali milliy identitetning shakllanish mexanizmini yoritadi.

Shuningdek, tadqiqot davomida frazeologik birliklar, metaforik ifodalar, idiomatik qatorlar va bayram bilan bog‘liq sinonimik birliklar ham tahlil qilindi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, leksik birliklarning semantik komponentlari milliy qadriyatlar va ijtimoiy normativlarni aks ettiruvchi indikator sifatida ishlaydi. Masalan, o‘zbek frazeologik birliklarida “bayram kayfiyati” yoki “quvonchni baham ko‘rish” kabi ifodalar shaxslararo iliqlik va jamoaviy uyg‘unlikni ko‘rsatadi; nemis frazeologik birliklarida esa “Frohe Feiertage wünschen” kabi iboralar an’anaviy tartib va ijtimoiy mas’uliyatni aks ettiradi. Bu lingvokulturologik jihatdan til birliklari orqali madaniyat va milliy identitetning o‘zaro bog‘liqligini aniq namoyon qiladi.

O‘zbek va nemis bayram leksikasini qiyosiy tahlil qilish milliy identitetni til orqali ifodalashning mexanizmini ochib beradi, madaniy va lingvistik farqlarni aniqlash imkonini yaratadi, shuningdek, til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Tahlil nafaqat lingvistik va madaniy jihatlarni, balki psixologik va ijtimoiy komponentlarni ham hisobga olgan holda milliy identitetning shakllanish mexanizmini yanada to‘liq va tizimli tarzda tushunishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari amaliy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, o‘zbek va nemis tillarini o‘rganish, til o‘qitish va madaniyatlararo kommunikatsiya jarayonida bayram leksikasining milliy identitetni ifodalashdagi rolini hisobga olish imkonini beradi.

XULOSA

O‘tkazilgan tadqiqot o‘zbek va nemis bayram leksikasining milliy identitetni ifodalashdagi lingvistik, madaniy, ijtimoiy va psixologik jihatlarini qiyosiy tahlil qilishga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, bayram leksikasi nafaqat til birliklari orqali ma’no va axborot uzatadi, balki xalqning tarixiy xotirasi, madaniy qadriyatlari va ijtimoiy normativlarini aks ettiruvchi muhim vosita hisoblanadi.

O‘zbek bayram leksikasida jamoaviylik, an’ana, oilaviy qadriyatlar va ruhiy yaqinlik tushunchalari ustun bo‘lib, xalqning madaniy xotirasi va ijtimoiy uyg‘unlik tuyg‘usini aks ettiradi. Nemis bayram leksikasida esa tartib-intizom, an’anaviylik va ijtimoiy mas’uliyat qadriyatlari markaziy ahamiyatga ega bo‘lib, bayramlarni nishonlash jarayonida jamiyat tartibi va normativ qadriyatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Qiyosiy tahlil o‘zbek va nemis bayram leksikasi o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni aniqlash imkonini berdi. O‘xshashlik shundaki, ikkala madaniyatda ham bayram leksikasi milliy qadriyatlar, tarixiy an’analar va ijtimoiy tuzumni aks ettiradi. Farq shundaki, o‘zbek leksikasida emotsional yaqinlik va jamoaviylik, nemis leksikasida esa tartib-intizom va ijtimoiy mas’uliyat ustuvor ahamiyatga ega. Bu farqlar til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni yanada yaqqol ko‘rsatadi.

Shuningdek, frazeologik, metaforik va sinonimik birliklar tadqiqot natijalarida milliy identitetni til orqali ifodalashda muhim indikator sifatida ishlatilishi tasdiqlandi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, bayram leksikasi nafaqat lingvistik, balki madaniy, ijtimoiy va psixologik funksiyalarni ham amalga oshiradi.

Umuman olganda, o‘zbek va nemis bayram leksikasini qiyosiy tahlil qilish milliy identitetning til orqali ifodalanish mexanizmini aniqlashga, til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni tushunishga, shuningdek, madaniy va lingvistik farqlarni ochib berishga xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot natijalari lingvistik tadqiqotlar, madaniyatlararo kommunikatsiya, til o‘qitish va o‘zbek hamda nemis madaniy merosini o‘rganish sohalarida amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. – London: Verso, 2006. – P. 368.

[2] Davies M. Corpus Linguistics and Phraseology in German and Uzbek. – Berlin: Springer, 2018. – S. 245.

[3] Hall E.T. The Silent Language. – New York: Doubleday, 1959. – P. 312.

[4] Hofstede G. Culture’s Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations. – Thousand Oaks: Sage Publications, 2001. – P. 428.

[5] Hönig H. Deutsche Phraseologie: Struktur und Gebrauch. – Berlin: De Gruyter, 2000. – S. 310.

[6] Ivanov V.V., Toporov V.N. Tipologiya mifologicheskikh sistem. – Moskva: Nauka, 1974. – S. 256.

[7] Karimov S. O‘zbek madaniyati va til. – Toshkent: Sharq, 2015. – B. 220.

[8] Lebedeva N. Kultura i yazyk: Lingvokulturologicheskiy podkhod. – Moskva: Logos, 2011. – S. 276.

[9] Qodirov A. O‘zbek frazeologiyasi va uning madaniy konteksti. – Toshkent: Fan, 2010. – B. 184.

[10] Schmitt D.N. Lexical Semantics and Cultural Concepts in German. – Frankfurt: Peter Lang, 2005. – S. 198.

[11] Yo‘ldoshev M. Bayramlar va ularning frazeologik ifodasi. – Toshkent: Akademnashr, 2012. – B. 202.

[12] Zokirov T. O‘zbek bayramlari leksikasi va frazeologiyasi. – Toshkent: Fan, 2017. – B. 190.